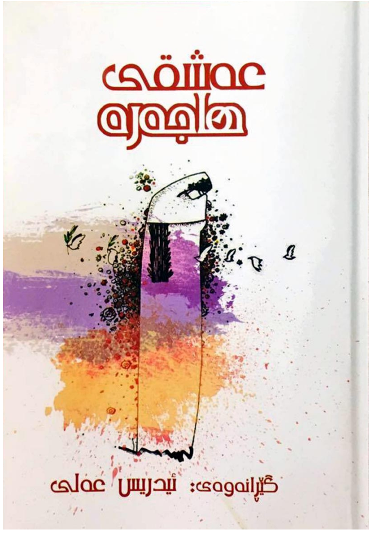

عەشقی هاجەرەم خوێندەوە

حەمە کەریم عارف
(سلێمانی)

دیارە گوتیار دەکاتە کۆڵەکەیەکی هەرە بنەڕەتی و سەرەکی هەر کارێکی گێڕانەوەکاری، واتە سێکوچکەی دەقی گێڕانەوانی بریتییە لە گوتیار، دەق (گوتار)، وەرگر.

بەم پێیە هیچ حیکایەتێک بەبێ حیکایەتەوان نابێ، واتە نابێ بە زێدەڕۆیی ئەگەر بگوترێ هیچ کارێکی گێڕانەوەوانی لە دەرێی گوتیاردا نییە، دیارە گوتیار، گوتارێک دەگێڕێتەوە، هەر گێڕانەوەیەکیش، ئاراستەی وەرگرە.. گوتیار پەنا وەبەر ئامراز و ئەوزاری گێڕانەوە دەبات بۆ ئەوەی بەگوێرەی خوێندنەوە و دیتن و هزرین و ویژدانی خۆی، ڕووداو و کارەکتەر و شوێنکاتی کارە گێڕانەوەوانییەکە (سەردی) بەرجەستە بکات و بیخاتە ڕوو، جا لێرەدا مەسەلەی گۆشەنیگا دێتە کایەوە.گۆشەنیگا بریتییە لەو شێوازەی کە نووسەر لە ڕێگایەوە کەرەستە و ڕەگەزە چیرۆکڤانییەکانی خۆی بە خوێنەر نیشان دەدات و ڕاستییەکەی پێوەندی نووسەر و دەقەکە نیشان دەدات، هەر دەقێک، یان چیرۆکێک دەبێ گوتیارێکی هەبێ کە بابەتێک بگێڕێتەوە، یان بگوازێتەوە، ئیدی ئەم گێڕانەوەیە دەشێت لە قاڵب و شێوەی یەکەم کەس (من، ئێمە)، یان دووەم کەس (تۆ، ئێوە)، یان سێیەم کەس (ئەو، ئێوەدا) بێ.

کاتێ چیرۆک بە شێوازی یەکەم کەس (من، ئێمە) بگێڕدرێتەوە، یان بگوازرێتەوە، بەو گۆشەنیگایە دەگوترێ گۆشەنیگای دەروونی (ناوەوە) ئەگەر گوتیار (ئەو کەسەی چیرۆکەکە دەگێڕێتەوە) یەکێک بێت لە قارەمانانی چیرۆکەکە و ئەو سەربهورد و بوویەرانە بگێڕێتەوە کە بەسەر خۆیدا هاتوون و دێن، پێی دەڵێن گوتیاری - قارەمان.. ئەگەر گوتیار بەسەرهاتی کارەکتەرێکی دی بگێڕێتەوە، پێی دەڵێن گوتیاری - چاودێر.. دیارە گوتیار لە گێڕانەوەدا، ئەو شێوازە هەڵدەبژێرێت کە زیاتر خزمەتی گۆشەنیگای دڵخوازی خۆی بکات، بۆیە لە توێژینەوە ڕەخنەییەکاندا بۆچوون و دیدی جیاواز لەمەڕ گۆشەنیگای هەیە، بەشێوەیەکی گشتی گۆشەنیگای بیرونی (دەرەکی) و گۆشەنیگای دەروونی (ناوەوە) هەیە.. لە گۆشەنیگای دەروونیدا (ناوەوە) گێڕەرەوەی چیرۆک (گوتیار) یەکێکە لە

کارەکتەرەکانی چیرۆک و چیرۆکەکە بە زمانی یەکەم کەس دێتە گێڕانەوە، ئەگەر گوتیار کارەکتەری سەرەکی چیرۆکەکە بێت (گوتیاری - قارەمان)ی پێدەگوترێ و ئەگەر کارەکتەری لاوەکی بێ (گوتیاری چاودێر)ی پێدەگوترێ. لە گۆشەنیگای دەروونیدا، سوود لە مەنەلۆگ، مەنەلۆگی دەروونی، مەنەلۆگی دراماتیکی و مەنەلۆگی خود دوێنی وەردەگیرێت.

لە گۆشەنیگای بیرونیدا، نووسەر دەچێتە قالب و کلێشەی کارەکتەرەکانەوە و تایبەتمەندییە دەروونی و ئەخلاقییەکانیان شی دەکاتەوە و باسی ڕابوردوو و ئێستا و ئاییندەیان دەکات، ئەگەر نووسەر بچێتە قالب و کلێشەی یەک بە یەکی کارەکتەرانی چیرۆکەکەوە و تایبەتمەندییە دەروونی و ئەخلاقی و خولقییەکانیانەوە و هەست و هزر و کاردانەوەکانیان بە وردی شی بکاتەوە و بگێڕێتەوە، لێرەدا بەم گۆشەنیگایە دەگوترێ گۆشەنیگای زانا بە هەموو شت، بەڵام ئەگەر نووسەر تەنیا سەروکاری لەگەڵ یەک قارەمان، یان کارەکتەردا هەبێ و لە زەینی ئەوەوە ڕووداوەکانی چیرۆکەکە بگێڕیتەوە، لێرەدا بەم گۆشەنیگایە دەوترێ گۆشەنیگای زانای سنووردار، لە گۆشەنیگای بیرونیدا، هەندێ جار نووسەر شێوازێکی دی بەکار دێنێ کە گۆشەنیگای بابەتی، یان چاودێری ڕاستەوخۆی پێدەگوترێ، لەم شێوازەدا نووسەر دەوری کامێرا دەبینێ، واتە کار و کردەوەی کارەکتەرەکان، هەر وەکو خۆی بەبێ هیچ کاردانەوە و ڕوونکردنەوە و ڕاڤەیەک نیشان دەدات و گفتوگۆکانیان تۆمار دەکات و ئەنجامگیری هەست و هزر و تایبەتمەندییە دەروونی و ئەخلاقییەکانیان بۆ خوێنەر جێ دەهێڵێ.

لە دەقی (عەشقی هاجەرە)دا، دەسەڵاتی گوتیاری زانا بە هەموو شت لە سەرانسەری دەقەکەدا زاڵە، هەرچەندە گوتیار ناو بە ناو ڕیگە بۆ هەندێ لە کارەکتەرەکان خۆش دەکات، کە جڵەوی گێڕانەوەی هەندێ دیمەن و گرتەی کورت، یان درێژ بگرنە دەست.. بەتایبەتی (دێخاوەر). گوتیار ئاگادارییەکی تەواوی لە حاڵی کارەکتەرەکان هەیە، تەنانەت ئاگاداری لە باری دەروونی و هەست و هزرین و گۆڕانکارییە دەروونییەکانیشیان هەیە.. گوتیار لە سەرانسەری دەقەکەدا، کارەکتەرە و ئاگاداری بیرکردنەوەی قارەمانەکانە، بەڵام کەم دابێژێک بواری هەندێک لە کارەکتەرەکانی دیکەش دراوە، ناڕاستەوخۆ و لە میانەی گێڕانەوەکانی گوتیاری سەرەکیدا بەشداری لە گێڕانەوەکەدا بکەن و... بەڵام ئەم سووکە بەشدارییە لە گێڕانەوەکەدا فرە دەنگییەکی - لە دەقی تازەدا زەرووریەتی - ئەوتۆی بە دەقەکە نەداوە کە ئۆخژنی ئەدەبی بە دڵ و دەروونی وەرگر ببەخشێت.. گوتیار زیاتر کارەکتەرەکانی لە دیوی دەرەوە وەسف دەکات و ئەوەتا لە باسی باوکدا کە تەوەری سەرەکی دەقەکەیە و هەموو دەقەکە بە دەوری ئەودا دەسووڕێتەوە و حزوورێکی هەمیشەیی هەیە و دەڵێت: «بەڵام دەیبینین لاواز و بێڕەنگ و پەرێشانە» واتە ئەوەندەی لە دەرێ ڕا تیشک دەخرێتە سەر دەقەکە، دەقەکە لەناوەوە خۆی تیشک ناخاتە سەر خۆی، مەگەر خوێنەر لە میانەی وەسفە دەرەکییەکانەوە پەی بە حاڵەتی دەروونی کارەکتەرەکانی دیکە ببات، کە ئەمە خۆی لە خۆیدا جۆرە هاوسەنگییەک بە حزووری هونەریی کارەکتەرەکان دەبەخشێت.. باوک تەوەری سەرەکی دەقەکەیە لە میانەی گێڕانەوەکانی گوتیارەوە وەکو کارەکتەر زیندوو دەکرێتەوە و ئامادەیی پەیدا دەکات، گوتیار هەرچەندە هەوڵ دەدات خۆی لە ڕووداوەکان بەدوور بگرێت و بێ لایەنانە وەسفیان بکات و بەشداری ڕاستەوخۆیان تێدا نەکات و لە پشت پەردەی گێڕانەوەدا هەژموونی خۆی بشارێتەوە، بەڵام هەر بەخۆی ناوەستێ و هەم وەکو گوتیاری قارەمان و هەم وەکو گوتیاری چاودێر، خۆنوێنی دەکات... ئەوەی مایەی سەرنجە بێ دەنگی باوک، کە هاوتای پێواربوون و غیابی باوکە، غیابی باوک لە ڕووی شیکاریی دەروونییەوە دەکاتە ئاوابوون و بەسەرچوونی سەردەمی بابسالاری، لە باری لۆژیکی واقیعییەوە دەبوایە گوتیار ئەمەی پێ خۆش بایە، کەچی خوێنەر پێچەوانەکەی دەبینێت: " کە باوک بێدەنگ بوو، یان خەمێکی لە دڵدا بوو، نەک زەلام، درەختیش بۆی نییە جووڵە و دەنگی لێوە بێت، پەتای بێدەنگی باوک، هەموو خێزانەکە بە دەرگا و دیوار و گوڵەکانیشەوە دەگرێتەوە، لەگەڵ بێدەنگی خۆیدا، هەموو شتێ بێدەنگ دەکات سرتەیان لێدەبڕێت... خودایە.. خودایە.. بێدەنگی ڕوو نەکاتە هیچ

مالێک...!" (ل ٨، عەشقی هاجەرە) واقیعی چیرۆکەکە ئەوەمان پێ نیشان دەدات کە سەردەمی دەسەلاّتی بابسالاری ڕوو لە داڕووخان و ئاوابوونە و گوتیار دوای ئەوەی هەست بە داڕووخانی پێوەندییە کۆمەلاّیەتییەکانی – پێوەندی کۆمەلاّیەتی هەلاّتنە لە تەنیایی – لە سۆنگەی بابیەوە دەکات، گوتیار وەک ئەوەی لە قسەکەی پێشووی ژێوان ببێتەوە دەڵێت: " بوونی ئەم پیاوە وەک باوک بۆ من، بووبووە مایەی شەرم و سەرشۆڕی لەبەردەم خەڵکیدا، ئەڵبەتە بۆ باقی ئەندامانی دیکەی خێزانەکەشمان هەر وا بوو...!" (ل ٩ عەشقی هاجەرە) لێرەدا گوتیار بۆ ئەوەی گلەیی ئەوەی نەیەتە سەر کە لە جیاتی ئەندامانی دیکەی خێزانەکەشیان بیردەکاتەوە و بڕیار دەدات، براکەی کە قارەمانێکی زۆر لاوەکی و ڕەوتەنییە، ئەهلی وەرزش و وەرزشوانی بە نموونە دێنێتەوە و لەم ڕێگایەوە پاکانە بۆ دروستی و واقیعییەتی قسەکەی خۆی دەکات و دەڵێت:" براکەم دەگریا و بەدەم هەنسکدانەوە دەیگوت: وا سووک و چرووکیان کردووم، تەنانەت لە کاتی یاریکردندا بە ڕێکی پاسم نادەنێ...!" (ل ١٠) لە دیمەن و پاژی (شار خەون دەبینێ) گوتیار: دەچێتە کڵێشەی گوتیارە لاوەکییەکانەوە و بە دڵی خۆی دەیانهێنێتە قسە و بەخۆی هەم دەبێ بە شەریکی وەرگر و هەم شەریکی گوتیارە ناڕاستەوخۆیەکە و گوتیارە ناڕاستەوخۆیەکەش دەکات بەسەرچاوەی پاژێک لە زانیارییەکانی خۆی، کە بە قەناعەتی بەندە ئەمە تەکنیکێکی پەسەند و ئەرێنییە بۆ ئەم جۆرە تێکستە.

***

گومان لەوەدا نییە دەقی ئەدەبی وەکو پێشتریش ئاماژەی بۆ کراوە، تەوەری پرۆسەی ئەفراندنە، هیچ دەقێکی ئەدەبی لە سێکوچکەی (گوتیار، گوتار، وەرگر)، یان (نووسەر، پەیام، خوێنەر) بەدەر نییە، دیارە گوتیار (نووسەر)، ڕووی دەمی لە وەرگرە(خوێنەر) و بە بێ وەرگر پەیامەکەی ناگاتە هیچ کوێیەک و دەنگدانەوەی نابێ، بۆیە زۆر جار دەگوترێ: وەرگر نووسەری دووەمی دەقە و نەک هەر گوێ لە کارەکتەرەکان دەگرێت، بەڵکو موناقەشەشیان دەکات، چونکە وەرگر دەبێ هەم گوێگری باش بێ و هەم گەنگەشەکاری باشیش بێت، دەبێ ئەو حەقیقەتەی لەلا ڕوون بێ وەکو چۆن نووسین هونەرە، خوێندنەوەش بە هەمان ئەندازە هونەرە.

***

کات، یەکێکە لە کۆڵەکە گرینگەکانی بنیادی هەر کارێکی گێڕانەوەکارییە، چونکە بەپێی بۆچوونی پسپۆڕان و ڕەخنەگران، هیچ دەقێک لە کات (زەمان) بەدەر و خاڵی نییە، کاتیش، یان ڕابوردوو، یان ئێستا، یان ئاییندەیە، بەڵام کات لە دنیای چیرۆک و گێڕانەوەدا مامەڵەیەکی جیاوازی لەگەڵدا دەکرێت، بۆ نموونە کاتی چیرۆک، یان دەق، دەکاتە ئەو کاتەی کە ڕووداوی چیرۆکە خەیاڵییەکە لە واقیعدا خایاندوویەتی، بەڵام کاتی پەیام و گێڕانەوەکە دەکاتە ئەو کاتەی گێڕانەوەکە (چ زارەکی و چ نووسراو) خایاندوویەتی، گوتیار، ڕووداوەکان بەپێی پێداویستی هونەریی دەقەکە، بە جۆرێ مۆنتاج دەکاتەوە کە بشێت بە شێوەیەکی نا زنجیرەیی ببێتە خوێندنەوە،واتە گوتیار، یان نووسەر دەکارێت ڕابوردوو بگەڕێنێتەوە، یان پێشبینی ئایینده بکات، هەڵبەت بە گوێرەی پێداویستی و زەروورەتی هونەریی دەقەکە.. بۆ نموونە لە دەقی (عەشقی هاجەرە) دا کاتی حەقیقی زۆرە، دوور و درێژە... دوو پشت و زیاتریش دەگرێتەوە، بەڵام لە گێڕانەوەکە، ئەم کاتە وەکو خۆی و بە زنجیرەیی نەهاتووە، بەڵکو کاتەکە، گۆڕاوە بۆ کاتێکی هونەری، پارچە پارچە کراوە، زۆری لێ پەڕێنراوە و بە گوێرەی پێداویستی هونەریی دەقەکە، مۆنتاج کراوەتەوە، بەمەش نەک ناوەڕۆکی گشتی دەقەکەی نەشێواندووە، بەڵکو جوانییەکی هونەری پێ بەخشیوە.. گێڕانەوەی ڕووداوەکان لە کوشتنی باوکەکەوە (فەقێ عەلی) دەست پێدەکات و ئیدی لەوێندەرەوە بۆ دواوە دەگەڕێتەوە، ڕابوردوو حزوور و ئامادەییەکی چڕ لە پرۆسەی گێڕانەوەکە پەیدا دەکات، بەڵام کاتی گێڕانەوەکە کاتی(هونەریی) هەر ئەو چەند سەعاتەیە ک ڕووداوەکەی تێدا دێتە گێڕانەوە.. دیارە ئەم تەکنیکە جۆرە خێراییەکی بە گێڕانەوەکە بەخشیوە و ئەمە دەکاتە کورتکردنەوەیەکی چڕی، ماوەیەکی زەمەنی درێژ، لە پانتاییەکی تێکستەوانی کورتدا.

***

هەڵبەتە شوێنیش لە کۆڵەکە زۆر گرینگەکانی بنیادی هەر کارێکی گێڕانەوەکارییە..دەکاتە زەمینەی ڕووداوەکانی کاری چیرۆکڤانی،لە چوارچێوەیەکی جوگرافیایی دیاریکراودا ، ئیدی ئەو شوێنە چ شوێنی کەتواری و واقیعی بێ ، چ زادەی خەیاڵی گوتیار و نووسەر بێ..بە کورتی شوێن دەکاتە ئەو پانتاییەی کە ڕووداوەکان و کارلێکی ڕووداوەکان دەگەڵ ڕەگەزە بنیادییەکانی دیدا، لە چوارچێوەیەکی دیاریکراودا لە خۆ دەگرێت. هەڵبەتە ڕووداو لە بۆشاییدا ڕوو نادات ، بەڵکو لە شوێن و کاتدا ڕوو دەدات ،بۆیە هەندێک لە ڕەخنەگران شوێن بەو هاماج و ئۆتمۆسفیرە ڕۆمانەوانییە دەزانن کە ڕووداوەکانی کاری گێڕانەوانی (سەردی) تێدا ڕوودەدەن ، دیارە هاماج و ئۆتمۆسفیر هەر شوێنی ڕووت نییە، بەڵکو هەموو ڕەگەزە چیرۆکڤانییەکان، پێوەندی نێوان ڕەگەزە چیرۆکڤانییەکان لە خۆ دەگرێت..

دیارە فرەشوێنی لە هونەری گێڕانەوەکاریدا، جۆرە زیندوویەتی و دینامیکیەتێک بە تێکستە گێڕانەوانییەکە دەدات و کارێکی وەها دەکات، وەرگر لە جووڵەی بەردەوامدا بێ، بۆ پێشەوە و بۆ پاشەوە و بۆ سەرەوە و بۆ خوارەوە.... شوێن لە دەقی (عەشقی هاجەرە) دا هەڵەبجە و دەوروبەری هەڵەبجەیە، شوێنیش لەم دەقەدا بەگوێرەی پێویستی هونەریی دەقەکە، کەرت کەرت دەکرێ و مۆنتاژ دەکرێتەوە و سووکە فرەشوێنییەک بە دەقەکە دەبەخشێت، هەڵبەت دەبێ ئەوەش بگوترێ کە شوێنی واقیعی، حزوور و ئامادەیی لە دەقەکەدا، بە ڕادەیەک زاڵە کە شتێکی ئەوتۆی بۆ شوێنی خەیاڵی نەهێشتووەتەوە، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی، شوێن لەم دەقەدا تەواو بەرجەستەیە...!

***

دیارە ڕووداو یەکێکە لەو پایە هەرە گرینگانەی کە دەقی ئەدەبی لەسەر ڕۆدەنرێ... جا ڕووداو دەکاتە بوویەرێک، یان کۆمەڵە بوویەرێکی زنجیرەیی، یان پچڕ پچڕ و پەڕاگەندە لە توێی کات و زەماندا... هەر ڕووداوێک بکەرێک، یان کۆمەڵە بکەرێکی هەیە، کە لە دنیای هونەردا زیاتر لە کارەکتەردا بەرجەستە دەبێت و خۆی دەنوێنێ، جا بەو پێیەی کە کاری چیرۆکڤانی ڕەنگدانەوەیەکی هونەریی ڕووداوە واقیعییەکانی ژیانە و هیچ ڕووداوێکیش لە دەرێی کات و شوێندا نییە، واتە هەر سێ ڕەگەزی (ڕووداو، کات و شوێن) یەکانگیر دەبن و زەروورییەتی لەدایکبوونی دەقێکی چیرۆکڤانی پوختە و خەملیو وا دەخوازێت کە ڕووداو پێوەندییەکی هونەری دەگەڵ ڕەگەزە سەرەکییەکانی دەقدا؛ واتە (کات، شوێن، کارەکتەر و دیالۆگ)دا هەبێت، بەڵام ڕووداو وەک ڕەگەزێکی بنیادیی ڕۆمان، بەدەم پرۆسەی ئەفراندنەوانییەوە، دارشتنەوە و خوێندنەوەی تازەی بۆ دەکرێت و بەجۆرێ دەهونەرێنرێت، کە مۆرک و شەقڵێکی ئیستێتیکی و دەلالی بە دەقەکە و گێڕانەوە چیرۆکڤانییەکە ببەخشێت، جا لە دەقی (عەشقی هاجەرە)دا جۆرە نەسەقێکی نۆرەکاری بەکار هاتووە، هەرجارەی پاژێکی ڕووداوەکە لە کات و شوێنێکی جیاوازدا دێتە گێڕانەوە کە ئەمە لە بنەڕەتدا تەکنیکی سینەماییە و پێی دەگوترێت مۆنتاژی سینەمایی و بووە بە یەکێک لە سیماکانی ئەدەبی تازە... دیارە ئەم تەکنیکە وا لە خوێنەر دەکات، لەپاڵ ئەرکی خوێندنەوەدا، بەناچاری پەیگیری ڕووداوەکان بکات و لە زەینی خۆیدا بیانداتەوە دەم یەک و مۆنتاژیان بکاتەوە، بۆ ئەمەش ناچارە بەردەوامی بە خوێندنەوە بدات تا دەگاتە تیمەی دەقە ئەدەبییەکە ، کە ئەمە خۆی لە خۆیدا دەکاتە خوێندنەوەیەکی کەشفکاریانە و خوێنەر لەزەتێکی ئیستێتیکی زیاتر لە دەقەکە وەردەگرێت.

ڕووداوی سەرەکی لە دەقی (عەشقی هاجەرە)دا عەشقێکی ناکامە، لە کۆمەڵگەیەکی غەیبانی باوەڕ، ئەقڵییەت خێڵەکی، بابسالاریدا، هەڵبەتە لەم جۆرە کۆمەڵگەیەدا تاک حیسابی بۆ ناکرێت، لە نێو بنەماڵە و خێڵ و قەوم و دەسەڵاتدا تواوەتەوە و بۆی نەبووە لە ئاقاری دابونەریت هێوەتر بڕوات، بۆی نەبووە کەمترین گومان لەو شتە بکات کە دابونەریتی کۆمەڵایەتی مۆری کردووە، چجای دەربڕینی ناڕەزایی، واتە لەو جۆرە کۆمەڵگەیەدا ئازادی تاک نەبووە.. جا لە کۆمەڵگەیەکدا خەڵکی لە ئازادی مەحرووم بن، عەشق دەرفەتێکە بۆ جەڕباندنی ئازادی، لە دەقی (عەشقی هاجەرە)دا هەردوو لایەنی عەشقە ناکامەکە هەوڵ دەدەن لە میانەی پێوەندییە

ئاشقانەکەیانەوە، لە میانەی ئاشقێنییەوە ئازادی بجەرپێنن و لەو ڕێگایەوە مانایەک بۆ ژیانی خۆ بدۆزنەوە.. بەڵام بێهوودە.. قەرارساز و دەمڕاستی ماڵباتی (فەقێ عەلی) کە دابونەریتی کۆمەڵایەتی ڕێگەی داوە لە جیاتی هەموو بنەماڵەکە بیربکاتەوە و قەرار بدات، بەبیانووی جیاوازی پێگەی کۆمەڵایەتییەوە، نەک هەر ئەو ئەشقە زیندەبەچاڵ دەکات، بەڵکو ئامادەشە لە خوێنی هەڵکێشێ.

گوتیار بە وەرگر دەڵێت کە باپیری (دەمڕاستی بنەماڵە) مەلا و خزم و کەسوکار و پیاوماقوولان کۆدەکاتەوە و پێیان دەڵێت: " ئاخر بەڕیشی کێ ڕەوایە تێکەڵاوی و خزمایەتی ماڵەقەرەجێک بکەم، کە کەس نازانێ ئەسڵ و فەسڵیان چییە؟" (ل ٩٢- ٩٣ عەشقی هاجەرە)

هەروەها خالۆ گەورەکەی (فەقێ عەلی) کە ڕاسپێردراوی باوکی فەقێ عەلی یە، بە خەیاڵ و وێنای گوتیاری دەقەکە: "دەمانچەی ژێر پشتوێنەکەی دەرهێناوە و هاواری کردووە کە ئەگەر بەیانی هەستێ و لێرە بیانبینێ، بەم دەمانچەیە هەردووکیان دەکوژێت...!" (ل ٩٤ هەمان سەرچاوە).

دیارە کاردانەوە و هەڵوێستی فەقێ عەلی ئاشقی هاجەرە هەمان کاردانەوە و هەڵویستی خەڵکی سایەی سیستمی کۆمەڵگەی باوسالارییە، هەڵوێستێکی نەرێنییە، کە بریتییە لە هەڕەشەی خۆکوژی! کە ئەمەش بە چارەسەرێکی خێڵەکیانە پینە دەکرێت، ژنی بۆ دێنن، هەڵبەتە بەبێ پرسی خۆی، چونکە دەمڕاستی ماڵبات لەجیاتی ئەو بیردەکاتەوە و بڕیار دەدات، ئەو تەنیا ملکەچی و گوێڕایەڵی لەسەرە، دەنا وەک ڕۆژی ڕووناک عەیانە کە مەجنوون بۆیە مەجنوونە کە جگە لە لەیلا بە کەسی دی ڕازی نییە، بەڵام لە دواییدا، فەقێ عەلی دوای ئەوەی قۆناغەکانی خوێندنی فەقێیاتی تەواو دەکات، مەلایەتی ناکات بە پیشە، دەبێ بە دوکاندار، دوکانی کەمالیات و بابەتی ژنانە دادەنێت، کە دەشێ ئەم هەڵوێستە بە جۆرە قەرەبوو کردنەوەیەکی بێ هەڵوێستی ئەو دەرهەق بە ئەشقە ناکامەکەی ڕاڤە بکرێت، بە جۆرە زیندوو ڕاگرتنێکی ئەشقە ناکامەکەی لێک بدرێتەوە و بە زمانێکی گۆنگ و مەجازی بڵێت ئاییینێک پشتیوانی دەسەڵات بێ، ئاییینێک ڕەگی لە ئەشقا نەبێ، هەر بۆ ئەوە باشە پشتی تێ بکرێت. دیارە لە سیستمی بابسالاریدا، تاک ئازاد نییە، ملکەچ و گوێڕایەڵی دابونەریتی باوە، دەمسپی و دەمڕاستی کۆمەڵگە دەکاتە لوتکەی دەسەڵات، ئازادی ڕەهای ئەم لوتکەیە لەسەر حیسابی تاکە.. بۆیە دەبینین لەم دەقەدا (عەشقی هاجەرە) دێخاوەریش، کە ئافرەتە و لە سایەی سیستمی بابسالاریدا، لە پیاو زۆر پەراوێزخراوترە، هەمان بۆچوونی بابسالاری کاوێژ دەکاتەوە و کاتێ هاجەرە، پەردەی شەرمی دڕیوە و خۆشەویستی خۆی بۆ فەقێ عەلی، لای ئەو دەدرکێنێ نەک پشتیوانی لە هاجەرە ناکات - کە ئەگەر بیکردایە بە لەبری دەیکردە داکۆکی لە ژنایەتی خۆیشی، بەڵکو ساردیشی دەکاتەوە، ئەوەتا گوتیار و قارەمانی دەقەکە بە گومانەوە دەڵێت: " ڕەنگە دێخاوەریش بە هاجەرەی گوتبێ کە فەقێ عەلی هێشتا مێردمنداڵە و تاقانەی دوو خوشکە، پێناچێت باوکی ڕازی بێت تۆ بۆ کوڕە تاقانەکەی بخوازێت، بەتایبەتی کە زانراوە ئێوە لە خێڵەقەرەجەکانن...!" (ل ٨١، عەشقی هاجەرە) ئەمە کاوێژکردنەوەی هەمان بیروبۆچوونی بابسالارییە و بە هەمان زمانی نێرسالاری.

* * *

دیارە کارەکتەر، یەکێکە لەکۆڵەکە هەرە گرینگەکانی کاری چیرۆکڤانی، دەکرێت بە داینەمۆی سەرەکی کاری چیرۆکڤانی دابنرێت، زۆر جار نووسەر لە ڕێگای کارەکتەرەوە هەموو ڕەگەزە سەردییەکانی دی کۆدەکاتەوە و دەیانخاتە خزمەتی نەشونما و پەرەسەندنی گوتارە سەردییەکە... دیارە کارەکتەر ئەوزارێکی زۆر گرینگە بەدەست نووسەرەوە و لە ڕێگای کارەکتەرەکانییەوە، واقیع و دینامیکییەتی ژیان کەشف دەکات... هەڵبەتە گرینگی کارەکتەر لە دنیای چیرۆکڤانیدا، وەستاوەتە سەر ڕادەی حوزوور و کارایی ئەو کارەکتەرانە لە بنیادی ڕووداوەکاندا، واتە کردار و گوفتاری کارەکتەر، پێوەرە بۆ گرینگی ڕۆڵی لە بنیادی کارە ڕۆمانەوانییەکەدا.

زۆر جار کارەکتەر، هەڵگری ڕەهەندێکی دەلالییە، دەکرێت وەکو کۆد بۆ کردنەوەی نهێنگەکانی دەق سوودی لێوەربگیرێت، زۆر جار گوتیار، یان نووسەر کارەکتەرەکان لە ڕێگەی وەسف، یان دیالۆگەوە نمایش

دەکات، هەم کار لە ڕووداوەکان دەکەن، هەم دەکەونە ژێر کاریگەریی ڕووداوەکانەوە... هەڵبەتە زۆری ژمارەی کارەکتەرەکان و فرە جۆرییان، هەوڵێکە لەلایەن نووسەرەوە هەم بۆ دابینکردنی گۆشەنیگای جۆراوجۆر و فرەدەنگی هەم بۆ نمایشکردنی نموونەیێن جیاوازی کۆمەڵگە، بۆیە کارەکتەر لە هەردوو ئاستی بنیادەوانی و دەلالیدا زۆر گرینگە و دەکاتە ئەو داینەمۆیەی کە جوولە دەخاتە دەقەکە و هەموو پێوەندییە حیکایەتەوانییەکە دەجووڵێنێ.

جاران گوتیار بەسەر تێکڕای پرۆسە گێڕانەوانییەکدا زاڵ بوو، بەڵام لە سەدەی نۆزدەوە، ئیدی کارەکتەران لە هەژموونی گوتیاری هەموو شت زان ڕزگار بوون، لە ڕێگای مەنەلۆگ، یان دیالۆگی ڕاسەوخۆوە گوزارشتیان لە ناخی خۆیان کردووە.

بە هەرحاڵ دەقی چیرۆکڤانی بێ کارەکتەر، وەک ئاواییەکی بێ ئاوەدانییە، بۆیە هیچ نابێ بە زیادەڕۆیی ئەگەر بگوترێ بایەخی کارەکتەری چیرۆکڤانی لە بایەخی ڕووداو، کات و شوێنیش گرینگترە، چونکە نووسەر لە ڕێگەی کارەکتەرەوە دەتوانێ گوزارشت لەو بۆچوون و مەبەستانە بکات کە دەیەوێ لە ڕۆمانەکە، واتە کارە چیرۆکڤانییەکەدا دایبچێنێت، لەڕێگای کارەکتەرەوە دەتوانێ بگاتە ئەو حەقیقەتانەی باوەڕی پێیان هەیە و گەرەکیەتی بیگەیەنێتە خوێنەر (وەرگر) بە کورتی و کرمانجی کارەکتەر لە دنیای کاری چیرۆکڤانیدا، چ حەقیقی بێت، یان خەیاڵی، چ سەرەکی بێ چ لاوەکی، وەک ئەو تەلی کارەبایەیە کە ڕووناکی دەگەیەنێتە هزری نووسەر و ئەو حەقیقەتانەی گەرەکیە بیگەیەنێتە خوێنەر.. هەڵبەتە دەکرێت یەکێک لە کارەکتەرەکان لە ژیانی واقیعی نووسەرەوە هەڵێنجرابێ، بەڵام دەبێ ئەوە ڕەچاوکرابێ کە کارەکتەری ئاسایی لە کاری هونەریدا، مەحاڵە وەک چۆن لە ژیاندا هەیە، بەو ئاوایە بەرجەستە بکرێت، چونکە جیاوازی کارەکتەری چیرۆکڤانی(هونەری) لەگەڵ کارەکتەری ئاساییدا، لەوەدایە کە کارەکتەری چیرۆکڤانی زادەی خەیاڵی نووسەرە و بۆ مەبەستێکی هونەری دیاریکراو هاتووەتە ئەفراندن، واتە کارەکتەری ئاسایی کە دێتە ناو دنیای کاری هونەرییەوە، ئەرکێکی تازەی دەکەوێتە ئەستۆ و ژیانی مانا و ئاراستەیەکی هونەری تازە وەردەگرێت و دەبێت بە بەشێک لە تابلۆیەکی هونەری گەورەی ئەوتۆ کە ئەسڵەکەیان لەبیر دەچێت و تەنیا کارەکتەرە خەیاڵییە هونەرییەکە دەناسین، دیارە هەر کارەکتەرێک لە ژیاندا ڕەگوڕیشە و ئەسڵێکی هەیە، بەڵام کارەکتەری هونەری جیاوازە لە کارەکتەری ئاسایی، ئەگەر ئەو جیاوازییە نەبێ، هەرگیز مۆرکی هونەری وەرناگرێت.

لە دەقی (عەشقی هاجەرە)دا چەند قارەمان و کارەکتەرێک هەن، کە زۆربەی هەرە زۆریان سادەن، زیاتر لە میانەی گێڕانەوە و وەسفی گوتیارەوە دەناسرێن، تا لە ڕێگای هەڵسوکەوتی خۆیان، یان بەشداری ڕاستەوخۆیان لە ڕووداوەکاندا، کە ئەمە بووەتە هۆی غیابی فرە دەنگی. تاک دەنگی، لەسەر حیسابی فرە دەنگی، لە سەرانسەری دەقەکەدا زاڵە... کارەکتەرە سەرەکییەکان بریتین لە گوتیاری دەقەکە کە بێ ناوە! باوک (فەقێ عەلی) کە باوکی گوتیارە، هاجەرە کە دلبەری (فەقێ عەلی) یە، ئایشێ، دایکە کە دەکاتە (دایکی گوتیار) و دێخاوەر کە پووری (باوکە). گوتیار لەم دەقەدا کە خودی نووسەرە، بەدەم ڕەوتی کارە چیرۆکڤانییەکەوە، بەرە بەرە بۆ خوێنەر دێتە ناسین، بەخۆی دەڵێت:" دەڵێن ساڵی ١٩٧٤ لە دایکبووم، بەڵام لە پشتی تەسکەرەکەمدا ڕیکەوتێکی تر نووسراوە" (ل ٢٢ عەشقی هاجەرە) دیارە ئەم ڕێکەوتە هەڵوەستە و ڕامانێک هەڵدەگرێت، لەم ساڵەدا هەڵەبجە، کە شوێنی کارە هونەرییەکەیە، لە ٢٦/٤/١٩٧٤دا لەلایەن فڕۆکەکانی ڕژێمی ئەو وەختی عێراقەوە بۆردومان کراو خەڵکانێکی زۆر شەهید بوون و زەرەر و زیانی ماددیشی لێکەوتەوە و بۆ ئەو سەردەمە کارەساتێکی گەورە بوو و لە یادگەی هەڵەبجەییەکانیشدا نایەتە سڕینەوە، وا دیارە گوتیار، لە ڕێگای ناوهێنانی ساڵی ناوبراوەوە، کە ساڵی لەدایکبووی خۆیەتی و دایکی لە کاتی لەدایکبوونی ئەودا بووراوەتەوە و ئەوانی دەوروبەری وایان زانیوە مردووە، ویستوویەتی کارەساتی بۆردومانەکە ساڵی ١٩٧٤ لەیادگەی خوێنەردا زیندوو بکاتەوە.. ئەوەتا یەکێک لە پوورەکانی گوتوویەتی: "ئەم منداڵە سەرەخۆرەیە...!" (ل ٢٤، عەشقی هاجەرە).

گوتیار، ڕۆژنامەنووسە، ئەوەتا بەخۆی دەڵێت: "بەتایبەت کە ماوەیەک لە ڕۆژنامەدا کاری بە دواداچوون و بەدەستهێنانی زانیاریم کردووە..." دیارە ڕۆژنامەنووس دەبێ کەسێکی لاپرەسەن و کونجکاو بێت، پرسی شتەکان لە بنج و بناوان بکات و سەرچاوەی زانیارییەکانی هەمەجۆر بێت، تا متمانەی زیاتری پێ بکرێت، کە ئەم قارەمانە ڕێک هەمان شتی کردووە و زۆربەی قارەمانەکان بوون بە سەرچاوەی زانیارییەکانی، لەوانە دایک، مام حوسێن، دێخاوەر و... تاد، (بڕوانە ل ٣٤، ٣٥، ٣٦، ٧٥) : " گێڕانەوەکانی دێخاوەر لە ڕابوردوودا بۆ ئێستای من، باشترین و ڕاستگۆترین سەرچاوەن و..."

زۆر جار گوتراوە ڕۆژنامەنووسی و سیخوڕی داوە موویەکیان بەینە، واتە ڕۆژنامەنووسی دیوە سپییەکەی جاسووسییە، جا قارەمانەکەی لەمەڕ ئێمە کە ڕۆژنامەنووسە، بە هەمان کونجکاوی ڕۆژنامەنووسییەوە ڕەفتار دەکات و بەخۆی دەڵێت:" بە کوردی و کرمانجی، فرت و فێڵی خۆم بەکار هێنا و ئەوەی لە ژێر بەرەکەیدا بوو، بۆی خستمە سەر بەرە..." (ل ٩١، عەشقی هاجەرە) لێرەدا خاڵۆگەورەکەی باوکی بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ و پوورزا کتێبفرۆشەکەی خۆی بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ دەبن بە سەرچاوەیەکی تری زانیارییەکانی... هەروەها چوونی گوتیاری قارەمان بۆ گوندەکەی زێدی باب و باپیری، بە مەبەستی نووسینەوەی بەشە هەستیارەکەی ئەم دەقە، کارێکی ڕۆژنامەوانییە و ئەوە لە زەینی خوێنەردا زیندوو دەکاتەوە کە ئەم گوندە مەڵبەندی ئەشقە ناکامەکەی فەقێ عەلی و هاجەرە بووە: "... پێم نەگوتن کێم و کوڕی کێم، پێم نەگوتن کوڕی ئەو پیاوەم کە ڕۆژگارێک لەم گوندەدا مێردمناڵێکی عاشق بووە و دڵی شکاوە و لەتاو ئەوین خوێنی بووە بە ئاو.." (ل ٧٨، عەشقی هاجەرە)

لێرەدا زەینی خوێنەر ئامادە دەکرێت، لە دەوری نووسەری دووەمی دەقدا، بەخۆی نەوتراوەکان کەشف بکات و بەخۆی بۆشاییە هونەرییەکان - کە ئەمەش جۆرە تەکنیکێکە - پڕ بکاتەوە... ئەوەی مایەی سەرنجە، گوتیار کە لە هەمان کاتدا قارەمانی دەقە هونەرییەکەشە، ناوی نییە، وێڕای ئەو ڕۆڵە گەورەیەی لە سەرانسەری دەقەکەدا هەیەتی، ناوی نییە، پێموایە ئەم پێوارکردنی ناوە، لێرەدا و بەش بەحاڵی ئەم دەقە، تەکنیکێکی پەسەندە، گوتیار (نووسەر) ناو و شێوەی خۆی بۆ خەیاڵی خوێنەر بەجێ هێشتووە، کە بێ چەندوچوون نووسەرە، واتە (ئیدریس عەلی)یە، بەڵام وەک گوتراوە، مانگی چواردە ئەنگوستی ناوێ.

باوکی (فەقێ عەلی): وەک کارەکتەر، تەوەرێکی هەرە گرینگی دەقەکەیە و لە میانەی گێڕانەوەکانی گوتیارەوە، وەک کارەکتەر زیندوو دەکرێتەوە و ئامادەیی و حزوور پەیدا دەکات، ئەمە تەنیا باوکێکی ئاسایی و ڕووت نییە، بەڵکو ڕەهەندێکی دەلالی وەرگرتووە، ڕەمزی سیستمی بابسالارییە، بۆ ئەم دەقە و لەناو دەقەکەدا، دەکاتە نوێنەری نەوەی دووەمی سیستمی بابسالاری، هەر بۆیە دەبینرێ هەمان جۆشوخرۆشی باوک و خاڵۆگەورەکەی (فەقێ عەلی) دەرهەق بە سیستمی ناوبراو نییە و واقیعی دەقەکە و چۆنیەتی حزووری (فەقێ عەلی) لە دەقەکەدا، ئەوەمان نیشان دەدات کە سەردەمی سیستم و دەسەڵاتی بابسالاری ڕوو لە داڕووخان و ئاوابوونە، بەڵام ئەم ئاوابوونە بەرە بەرە لە سەرانسەری دەقەکەدا دەردەکەوێت تا لە کۆتاییدا، دوای ئەوەی دەبێت بە کەسێکی دوورەپەرێز و لاواز، لە ڕووی جەستەیی و دەروونییەوە تەواو دەپووکێتەوە و بەهۆی شەڕی ئێراق و ئێرانەوە (قادسیەی سەدام) بە قەسف و تۆپبارانی ئێرانەوە دەکوژرێت، گوتیار دەڵێت: ".. بەخۆم بەر لە کوژرانەکەی بینیم، بەجۆرێک بچووک بووبووەوە کە بە ئاستەم دەناسرایەوە، تاکو گەیشتە ئەو ئێوارەیەی کە شەوەکەی بە قەسف دەکوژرێت و لەبری خوێن ئاو لە لەشی دەڕژێت، ئەو ئێوارەیەی کە ئیتر تەواو هەستمان بە نەبوونی ئەو دەکرد و ماوەیەکیش بووبووە مایەی شەرم و تەریق بوونەوەمان کە ئەوە باوکمانە.." (ل ١٠٠ عەشقی هاجەرە) لەبن دێڕی ئەم پەرەگرافەدا خوێنەر جۆرە پەشیمانییەک لە گوتیاردا دەخوێنێتەوە زادەی نەمانی باوکە، کە بۆشاییەکی کۆمەڵایەتی و دەروونی لەلا دروست کردووە، ئاساییە ئەو بۆشاییانە تا پڕ دەبنەوە جۆرە هەستێکی وەکو پەشیمانی لای بەرانبەر دروست دەکەن.. کە ئەرکی دەقی هونەری لە بنەڕەتدا ئەوەیە ئەزموون بگۆڕێت بۆ هەست..

گوتمان ئاوابوونی دەسەڵاتی بابسالاری بەرە بەرە لە سەرانسەری

دەقەکەدا دەردەکەوێ.. ئەوەتا شەوێک لە ترسی تۆپباران خەڵکی خۆ کۆدەکەنەوە کە بچنە پەنا و ژێرزەمینان، گوتیار دەڵێت:" دایکم بێ پەروا جانتا ڕەشە بچوکەکەی ناو تاکی بۆفێکە دەگەڕا و دەیدا بەیەکدا: کوا؟ دایکم هەر دەیگوت کوا.. تەسکەرەکەی باوکتان بۆ دیار نییە؟ چی لێهاتووە؟ ئەی خۆی ئێستا بەم ئاگر و ئاسنبارانە لە کوێیە؟" (ل ١٦، ئەشقی هاجەرە) لێرەدا دیارنەمانی تەسکەرەی باوک، ئاماژە و زەمینەسازییە بۆ غیابی یەکجارەکی باوک.. ئەمە جگە لە جانتا ڕەشەکە، کە ڕەنگی ڕەش لە کوردەواریدا زیاتر ڕەنگی ماتەمباری و ڕەشبینییە.

وەک پێشتریش ئاماژەمان بۆ کردووە، باوک (فەقێ عەلی) لەم دەقەدا دەکاتە نوێنەری نەوەی دووەمی سیستمی بابسالاری، چونکە سیستمەکە ڕوو لە هەرەس و داڕووخانە، هەمان جۆشوخرۆش و تاسووبی باوک و خاڵۆ گەورەکەی دەرهەق بە سیستمی ناوبراو نییە، تەنانەت وەکو پێویست مومارەسەی باوکایەتیش ناکات و کە قۆناغەکانی خوێندنی فەقێیاتیش تەواو دەکات، مەلایەتی ناکات، کە خۆی لە خۆیدا پشتیوانی دەسەڵات و سیستمی بابسالارییە، دەڵێت:" لە ساڵی ١٩٧٤ لە دایکبووم، بەڵام لە پشتی تەسکەرەکەمدا ڕێکەوتێکی تر نووسراوە... بۆیان گێڕاومەتەوە کە باوکم هیچ گرنگییەکی بەم شتانە نەداوە و خۆی لەم کاروبارە یاسایی و خێزانیانە دوور گرتووە و جگە لە کاسبی و دوکانەکەی، هەقی هیچ شتێکی دیکەی خێزانەکەی نەبووە...!" (ل٢٢، عەشقی هاجەرە).. حزووری باوکایەتی باوک لە خێزانەکەدا هێندە لاوازە، کوڕەکەی هەست بە بوونی باوکی ناکات، لە دیمەنێکی دابەشکردنی جلوبەرگدا بەسەر منداڵە هەتیوەکاندا لە قوتابخانە، دەست هەڵدەبڕێ و دەڵێت: "مامۆستا منیش هەتیوم باوکم نییییە...!" (ل ٢٩، عەشقی هاجەرە) مامۆستایەکی دراوسێیان دەڵێت: "من ئەم شەو باوکتم لە مزگەوت بینی، بۆ درۆ دەکەیت سیسی پیس؟" (ل ٢٩، عەشقی هاجەرە) لێرەدا گۆشەیەکی ڕواڵەتی گوتیاریش خراوەتە ڕوو کە کەسێکی سیس و پیسە، لێرەدا دەبێ ئاماژە بۆ ئەوەش بکرێ کە فەقێ عەلی، پێش ئایشێ، ژنێکی تری هەبووە، لێی جیا بووەتەوە، کوڕ و کچێکی لەو ژنە هەیە، بەڵام هیچ مامەڵە و مالیجەیەک لەگەڵ ئەم حاڵەتەدا نەکراوە، تۆ بڵێی ئەمە پرسیار لای خوێنەر دروست نەکات، یان خوێنەر بە ئاسانی چاوپۆشی لەم غەفڵەتە هونەرییە بکات...!

* * *

زۆربەی هەرە زۆری کارەکتەرەکان، ئەگەر نەڵێین هەموویان، کەم نموود و سادەن، کەمتر بەشداری ڕووداون. دەکرێن بە شەریکی گێڕانەوە و سەرچاوەی زانیارییەکانی گوتیاری - قارەمان.. کارەکتەرەکان لە ناو ڕووداو و بەدەم ڕەوت و گەشەی ڕووداوەوە بەرجەستە نابن، لە میانەی گێڕانەوەی گوتیارەکانەوە دێنە ناسین و زیاتر کارەکتەری سادەن و بە دەم ڕووداوەوە گەشە و نەشە ناکەن و ناگۆڕێن، بەڵکو لە زمانی گوتیارەکانەوە دێنە ناسین و وەسفکردن.. بۆ نموونە دایک، کارەکتەرێکی زۆر بێ نموودە، تەنیا ئەوەندەی لە بارەوە دەزانین ناوی (ئایشێ)یە.. لە بنەماڵەیەکی شیوعی، هەواداری سۆڤیەتە.. بێ هیچ پرس و ڕایەکی خۆی دەدرێ بە کوڕی ماڵباتێکی ئایینی، واتا باوکی بەگێرەی دابونەریت و ڕێسای سیستمی بابسالاری لەجیاتی ئەو بیردەکاتەوە و بڕیار دەدات، کە تاک بە گشتی و ژن بەتایبەتی کەڕەتی سفر دەکرێت... ئەوەتا گوتیار دەڵێت: "دایکم جارێکیان گێڕایەوە و گوتی: " کاتێ هاتە خوازبێنیم، تەنیا ناویم بیستبوو، بیستبووم کە پیاوێک دووکانی کەمالیات و بابەتی ژنانەی لە قاپی قەیسەرییەکەدا هەیە و بە پیاوێکی دڵتەڕ و قۆزیش باسی دەکەن.. گوایە پێشتر ژنێکی تری هەبووە و تەڵاقی داوە." (ل ٦٧، عەشقی هاجەرە) لێرەدا دوو گێڕانەوە تێکەڵ دەبێت، واتە دایک دەکرێت بە شەریکی گێڕانەوەی گوتیاری قارەمان، واتە گوتیاری سەرەکی، بۆ ماوەیەکی کەم دەسبەرداری گێڕانەوە دەبێت و دەوری وەرگر دەبینێت! کە ئەمە، جۆرێک لە فرەگێڕانەوەیی دەستەبەر دەکات و جوانییەکی هونەری بە دەقەکە دەبەخشێت..

هەروەها لە زمانی گوتیارەوە دەزانین کە گوایە ژنێکی هۆشیارە، بەتایبەتی کە بە نهێنی کاری ڕێکخستنی لەناو ژنانی شاردا بۆ حزبێکی پێشکەوتوو، واتە (حزبی شیوعی) کردووە.. دایک بۆ منداڵەکانی گێڕاوەتەوە کە زانیویەتی باوکیان کەسێکی نائاساییە، ترساوە لەوەی لەگەڵیدا هەست بە

بەختەوەری نەکات...! بەڵام گوتیاری سەرەکی دەقەکە، ڕێگە بە دایک نادات خۆی خۆی بگێڕێتەوە، دێت لە جیاتی ئەو بیر دەکاتەوە و دەڵێت: "ڕەنگە دایکم هەر لە خۆشییەوە وای بۆ چووبێت، کەسێک ئەم هاوسەرگیرییەی پێ خۆش نەبووبێت و دوعای ڕەشیان لێکرابێت..." (ل ٦٨، عەشقی هاجەرە) دیارە ئەم بۆچوونە دەگەڵ بیرکردنەوەی کەسێکی مەتریالیستیدا تێک ناکاتەوە، بۆیە دەشێت خوێنەر وای لێک بداتەوە کە شیوعیەت وێڕای ئەوەی لەسەر بناغە و بنەمای مەتریالیزم ڕۆنراوە، لە کوردستاندا نەیتوانیوە بۆچوون و باوەڕ و ماکە غەیبانییەکان، لە نەستی خەڵکانی شیوعیدا بسڕێتەوە... و شیوعیەت جۆرە مۆدێکی حزبایەتی سەرڤەسەرڤە (سەتحی) بووە...!

وا دیارە گوتیار (قارەمان، نووسەر) هەستی بەم غەفڵەتە کردووە و دەیەوێت پینەی بکات، بۆیە هەر تۆزێک دواتر دەڵێت: "بێگومان دایکم بەخۆیدا چووەتەوە و ببڕای ببڕ شتی لەو جۆرەی نە هێناوە بە خەیاڵی خۆیدا، نە بیری لێکردووەتەوە..." (ل ٦٨، عەشقی هاجەرە).

پرسیار ئەمەیە، ئایا ئەم پینەکردنە لە ڕووی مالیجەی هونەرییەوە قەناعەتبەخشە؟ لە نموونەی یەکەمدا گوتیار دەڵێت: "ڕەنگە دایکم.." وشەی (ڕەنگە) بە گومان بارگاوییە، گومان لە پێناو گەیشتن بە حەقیقەت، ئەمە لە ڕووی هونەرییەوە قەناعەتبەخشە! بەڵام لە نموونەی دووەمدا گوتیار دەڵێت: "بێگومان دایکم..." وشەی (بێگومان) بە یەقین و دڵنیایی بارگاوییە.. کە ئەمە لەڕووی هونەرییەوە قەناعەتبەخش نییە، دەشێت کارەکتەر بلندگۆی نووسەر بێ، بەڵام کە نووسەر بلندگۆی کارەکتەر بێ، ئەمەیان لەباری هونەرییەوە جێگەی پرسیارە، لێرەدا گوتیار لەجیاتی کارەکتەر بیر دەکاتەوە، ڕیگە بەخۆی دەدات بوختان بۆ کارەکتەرەکە بکات، بەڵام ئەوەندە ئازادی بە کارەکتەرەکە نادات خۆی گوزارشت لە خۆی بکات، بەمە برست لە کارەکتەر و گەشەکردنی دەبڕێت و کارەکتەرەکە هەر بە سادەیی دەمێنێتەوە و دیارە ئەمە نەک هەر کارەکتەر بێ نموود دەکات، بەڵکو بە زیانی نەخشە و پلۆتی کارە چیرۆکڤانییەکەش دەشکێتەوە.. پلۆت لە کاری چیرۆکڤانیدا، ڕووداوەکان بەجۆرێ ڕێک دەخات کە لە بەرچاوی خوێنەردا لۆژیکی بنوێنێ، واتە لەم پێودانگەوە پلۆت تەنیا ڕێکخستن و دانەدەم یەکی ڕووداوەکان نییە، بەڵکو گواستنەوەی ڕووداوەکانە بەگوێرەی بەندیواری هۆ و ئەنجام... بۆ نموونە ئەم ڕستەیە: "شا مرد و پاشان شابانۆ مرد" ئەمە حیکایەتە، بەڵام "شا مرد و پاش ماوەیەک شابانۆ لە سۆیاندا مرد" ئەمە پلۆتە.

***

" دێخاوەر یەکێ بوو لەو پیرەژنە خرپلە و جوان و خانومان و قسەخۆش و میهرەبانانەی کە من بەو منداڵییەی خۆمەوە زۆرم خۆش دەویست و هۆگری بووم..." (ل ٦٠، عەشقی هاجەرە) ئەمە وەسفی گوتیارە بۆ (دێخاوەر) و لێرەدا بووە بە گوتیاری چاودێر... و لە ڕێگەی گوتیارەوە، دەزانین کە دێخاوەر حیکایەتبێژێکی بەسەلیقە بووە و نەک هەر دەبێ بە سەرچاوەی زانیارییەکانی گوتیار، بەڵکو دەبێت بە شەریکی گێڕانەوەش..

"دێخاوەر، لە گێڕانەوەکانیدا دەیناردیت بۆ ڕۆژگارێکی دێرین، بۆ ناوجەرگەی ئەو گۆڕەپانەی بەسەرهاتەکەی لێ دەگێڕایەوە، وا ئاشنای دەکردیت بە پاڵەوانەکان..." (ل ٦٣، عەشقی هاجەرە) یان "پاش چەندان ساڵ زانیم، باوکم یەکێکە لە پاڵەوانە ڕاستەقینەکانی یەکێک لە چیرۆکە واقیعییەکانی دێخاوەر..." (ل ٦٢، عەشقی هاجەرە)

یان " من: دێخاوەر ئەو ماڵانە بۆ کوێ دەڕۆیشتن؟ دێخاوەر: بۆ شوێنێکی تر ڕۆڵە... بۆ شوێنێکی دوور...

من: ئەی بۆ لە گوندەکەی ئێوە نەدەمانەوە... خۆ گوندەکەی ئێوەش دوورە..." (ل ٧١، عەشقی هاجەرە).

هەر لە ڕێگەی گوتیارەوە ئەوەش دەزانین کە دێخاوەر لەزەتی لە گێڕانەوەی ڕووداوەکان و بیرەوەرییەکان دیتووە، کاتێ فەقێ عەلی بە کوڕەکەی خۆی (گوتیاری دەقەکە) گوتووە کە ئیتر ئەوەندە دێخاوەر ماندوو نەکات و لێگەڕێ بخەوێت.. دێخاوەر وەڵامی داوەتەوە: " ئێوە بۆ خۆتان بخەون و حەقی ئێمەتان نەبێت..." (ل ٧٢، عەشقی هاجەرە) ئیدی دێخاوەر چ وەک سەرچاوەی زانیاری و چ وەک گوتیاری ناڕاستەوخۆ لە هەندێ دیمەنی ناو دەقەکەدا، پێگەیەکی

هونەری جوان لە ناو دەقەکەدا پەیدا دەکات و دەبێت بە یەکێک لە کۆڵەکەکانی دەقەکە، تا لە کارەساتی کیمیابارانی شاردا دەمرێت، کە ئەگەر ڕۆژ و ساڵەکەی دیاری بکرایە، ڕەهەندێکی هونەری گەورەتری پەیدا دەکرد و خوێنەری بەڕادەیەک دەهاڕووژاند کە لە بەر خاتری تێرکردنی لاپرەسەنی و کونجکاوی خۆی پەیجۆرییەکی زەینی جددی کارەساتەکە بکات.

* * *

هاجەرە کە لایەنێکی هەرە گرینگی بابەتی کارە چیرۆکڤانییەکەیە، زیاتر لەلایەن گوتیارەوە لە میانەی گێڕانەوە جۆراوجۆرەکانی ترەوە، دێتە ناساندن و ئەوەتا لە یەکێک لە گێڕانەوەکاندا دەردەکەوێ کە دایکی هاجەرە، بەسەر هاجەرەوە چووە و مردووە، لە خێڵەقەرەجەکانن.. خۆی و بابی لە گوندەکەی ماڵە باوانی فەقێ عەلی دا دەگیرسێنەوە.. هاجەرە کچێکی جوان و بێدەنگ و شەرمن و ئیشکەرە.. ئاشنایەتی و پێوەندی دەگەڵ دێخاوەردا پەیدا دەکات و گرێی دڵی بۆ دەکاتەوە کە فەقێ عەلی خۆش دەوێت و حەز دەکات شووی پێ بکات، بەڵام کە وەڵامی نەرێنی لە دێخاوەر دەژنەوێ و دەزانێ هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ قەرەج بوونی ئەسڵ و فەسڵی.. زۆری لەبەر گران دەبێت و دەڕواتەوە بۆ ماڵەوە، دەبینێ باوکی لە غورابی خەودایە و پرخەی ڕۆژەڕێیەک دەڕوات.. لە زمانی گوتیارەوە دەبیستین کە دەڵێت:" ڕەنگە هاجەرە لەو کاتەدا ڕقی لە باوکی هەستابێت و ویستبێتی لەخەو خەبەری بکاتەوە و پێی بڵێت: باوکە من تاوانم چییە کە کچی تۆم؟ ئاخر من بۆ دەبێت قەرەج بم؟ دەسەڵاتی من چییە کە هێشتا منداڵ بووم، دایکم عاشقی پیاوێکی بەلەموان دەبێت و تۆ جێ دەهێڵێت؟"(ل ٨٤، عەشقی هاجەرە) لێرەدا لەم دیمەنەدا گوتیار چووەتە کلێشەی کارەکتەرەوە،بەڵام بە زمانی خۆی دەدوێت، نەک بە زمانی کارەکتەرەکە، چونکە ئەو زمانە کە هەڵگری ماکێکی فەلسەفییە، زمانی نووسەرە نەک زمانی هاجەرەیەکی قەرەجی نەخوێندەوار، واتە نووسەر نەیتوانیوە بچێتە کلێشەی زمانی کارەکتەرەکەوە و زمانی ئەو سەردەمەی هاجەرە بدۆزێتەوە.. کە ئەم حاڵەتە خۆی لەخۆیدا دەکاتە سنووردارکردنی فرە زمانی و جۆراوجۆری زمان، کە یەکێکە لە خەسڵەتە دیارەکانی دنیای مۆدێرن، کاری چیرۆکڤانیش، بەتایبەتی ڕۆمان، دەرهاوێشتەی دنیای مۆدێرنە، دەبێ فرە زمانی و جۆراو جۆری زمان ڕەچاو بکرێت، هەڵبەتە زمانی کاری چیرۆکڤانی زمانێکی سخ و چڕ و پوختە و پاراوە، نە جێگەی درێژدادڕی تێدا دەبێتەوە نە ڕێگەی ئاخافتنبازی دەدات... یانی زمان ئەوزاری گوزارشتە، لە خودی خۆیدا و بە مجەڕەدی ناسنامە و ماهییەت و بنیادێکی سەربەخۆی نییە، بەگوێرەی ئەو بابەتەی باسی دەکات دەگۆڕێت، لە کاری چیرۆکڤانیدا، بەتایبەتی ڕۆمان، بنیاد و پێکهاتەی پەیڤ و دەستەواژە و بنیادی ڕێزمانی ڕستە، بۆ خۆی و بە تەنیا ئەو بایەخەی نییە، کە نووسەر زۆر لە خەمی جوانی و ناسکییاندا بێت، بەڵکو گرینگ دەربڕینی ورد و بێ خەوشی ئەو بابەت و شتەیە کە قەرارە بۆ خوێنەری بگێڕێتەوە، هەڵبەت زمانی پوختە و ئاهەنگدار، جوانی بە کاری چیرۆکڤانی دەبەخشێت، بەڵام ئەم جوانی و جوانکارییە بۆ خۆی و لە خۆیدا دیاردەیەکی سەربەخۆ نییە، بەڵکو پێوەندی بە تێکڕای کارە چیرۆکڤانییەکەوە، وەکو یەکەیەکی یەکپارچەیی هونەری هەیە، بابەتی چیرۆکەکە و چۆنیەتی دەربڕینی بابەتەکان، تایبەتمەندی زمانەکە دیاری دەکات... هەڵبەتە ئەم زانیارییەی لێرەدا و لە میانەی کاردانەوەیەکی دەروونی تونددا دەربارەی دایکی هاجەرە دەخرێتە ڕوو، تەواو پێچەوانەی زانیارییەکی پێشووترە و خوێنەر هیچ پاکانەیەکی هونەری بۆ ئەم هەڤدژییە نابینێ! هەر سەبارەت بە زمان، گوتیار (نووسەر) بە خەیاڵ دیالۆگێک لەنێوان فەقێ عەلی و هاجەرەدا دروست دەکات و لە شێوەی گوتیاری هەموو شتزاندا ناخیان دەخوێنێتەوە و بەم جۆرە دەیانهێنێتە قسە:

فەقێ عەلی: دەستەکانت.. هاجەرە دەستەکانت چەند گەرمن.. ئەڵێی خۆرت پێ هەڵگرتوون."

هاجەرە: فەقێ عەلی.. چ عەترێک تێکەڵاوی هەناسەت بووە.. ئەڵێی پەلکە ڕێحانەت قووت داوە.."(ل ٨٩، عەشقی هاجەرە)

دیارە ئەم زمانە کە هەڵگری ماکێکی شیعرییە زمانی نووسەرە، نەک زمانی فەقێ عەلی و هاجەرە، بەتایبەتی لە سەردەمی ئاشقێنییەکەی ئەواندا، واتە نووسەر زمانی ئەو سەردەمەی ئەوانی بۆ

نەدۆزراوەتەوە... کە وێنا ناکرێت ئەمە لە باری هونەرییەوە بۆ وەرگر (خوێنەر) قەناعەت بەخش بێ.. گەمەی زوبان و بەکاربردنی زمان لە کاری چیرۆکڤانیدا، بەتایبەت لە رۆماندا دەبێت بەشێوەیەک بێت کە رێنوێنی خوێنەر بکات بۆ تێگەیشتن لە لایەنە هەرە گرینگ و راز و رەمز ئامێزەکانی رووداوی تەوەرەیی و ئەسڵی چیرۆکەکە، یانی پێویستە زمان نە ئەوەندە روون بێت، هیچ شتێک بۆ خوێنەر و زیرەکی و هزرینی خوێنەر نەیەڵێتەوە، نە ئەوەندەش ئاڵۆز بێ، ببێت بە مەتەڵۆک و بە کەس هەڵنەیەت.

ناوی هاجەرە بۆخۆی رەهەندێکی دەلالی هەیە، کە بەلای منی خوێنەرەوە و بەش بە حاڵی ئەم دەقە هێمای ئەوەیە کە ئەوەی نیشتمانی نەبێ، مەحکوومە بە هیجرەتی بەردەوام و چارەنووسی هەر موهاجیرییە، دیارە بێ نیشتمان هەر نیشتمانی لەبیرە و هاجەرە، نیشتمانی خۆی لە عەشقدا دەبینێتەوە و لە دیمەنێکی ناسک و شاعیریدا و بە راشکاوی و بەبەرچاوی خەڵکییەوە وەفاداری خۆی بۆ عەشقەکەی دووپات دەکاتەوە و دەڵێت: " فەقێ عەلی دەرمانێک شک نابەیت ئاو بکاتەوە بە خوێن..." (ل ١٠١، عەشقی هاجەرە) ئەم هەڵوێستەی هاجەرە ئەوەمان نیشان دەدات کە عەشق پیر نابێت، عەشق هەوێنی ژیانە، عەشق نەبێ ژیان دەپووکێتەوە!

لە کۆتایی دەقەکەدا گوتیار (نووسەر) جارێکی دی ئاوابوونی دەسەڵاتی بابساڵاریمان بیر دەخاتەوە: "بیرتان دێت منداڵ بووم، دایکم و براکانم لە چاوەڕوانی باوکمدا منیان نارد بۆ کۆڵان؟ بیرتان دێت ئەو ئێوارەیە سێ جار لەسەر یەک باوکم بانگ کرد؟ باوکە، باوکە، خۆتان شاهیدن کە وەڵامی نەدامەوە..." (ل ١٠٤، عەشقی هاجەرە)

* * *

بە هەرحاڵ دەقی چیرۆکڤانی، زیاتر نیشاندانە تا گوتن، گوتن و گەنگەشە پتر ئەقڵی وەرگر دەدوێنێ کە ئەمە کاری فەلسەفە و زانست و مێژوو و لێکۆڵینەوەو وتارە، بەڵام نیشاندان و نواندن، پتر هەست و سۆزی وەرگر دەدوێنێ کە ئەمە کاری هونەرە و دەقی چیرۆکڤانی هونەرە.

بەر لە کۆتایی، حەز دەکەم ئەم چەند سەرنجەش، کە زادەی (ل ٩٠ - ٩١)ی دەقەکەیە، بخەمە ڕوو، ئەگەرچی پێدەچێ کەمێک لە سیاقی نووسینەکە بەدەربێ، بەڵام وەکو ناوەرۆک دەگەڵ ناوەرۆکی نووسینەکەدا هەڤبەندە و بیرم چوو لە شوێنی خۆیدا تۆماری بکەم، بۆیە بە داوای لێبوردنەوە لێرەدا تۆماری دەکەم: هەر کارێکی چیرۆکڤانی بەتایبەتی رۆمان، ئەزموونی واقیع بە وردی و موو بە موو، وەکو خۆی، کۆپی بکاتەوە و بگێڕێتەوە، تەنیا ناکامی بۆ دەمێنێتەوە، چونکە ئەرکی کاری چیرۆکڤانی کۆپی کردنەوەی واقیع نییە، بەڵکو گەرەکیەتی واقیعی واقیع بگۆڕێت بۆ واقیعێکی خەیاڵی، واقیعێکی جیاواز بەرهەم بێنێت و بخوڵقێنێ، سەرکەوتن و عیبرەت لەوەدایە کە نووسەر بتوانێ لە حەقیقەتی واقیعی، لە ئەزموونی واقیعییەوە شتێک بخوڵقێنێت، کە پێش ئەم کارە هونەرییە ئاشکراو دیار نەبووە، واتە کەشفێکی هونەری کردبێت، کاری چیرۆکڤانی و رۆمان، حەقیقەتێکی سەربەخۆیە، واقیعیەتەکەی لە خودی خۆیدایە، لە خەیاڵ و پەیڤ پێکهاتووە، هەر ئەمەشە کە ئەدەبیات لە ژیان جیا دەکاتەوە، چونکە ژیان لە خەیاڵ و وشە دروست نەبووە، بۆیە نووسەر لەسەرێتی جڵەو بۆ خەیاڵ شل بکات و سڵ لە درۆکردن نەکاتەوە، بەڵام درۆی هونەری قەناعەتبەخش، تا خوێنەر درۆکەی وەکو حەقیقەت و ڕاستی - حەقیقەت و ڕاستی بە گوێرەی واقیعی دەقەکە لێ قبووڵ بکات و لەزەتی ئیستێتیکی لێ وەربگرێت.

لە کۆتاییدا بەدەر لە هەر رووبینییەک ڕاستگۆیانە دەڵێم ئەم دەقە وێڕای ئەوەی دەقێکی داخراوە، یەکدەستی و یەکنەوایی زمان تا ڕادەیەکی زۆر برستی لە فرە زمانی بڕیوە، سەرباری ئەم سەرنج و بۆچوونانەی بەندەش، یەکێکە لە دەقە ئەدەبییە جوانەکان، دیمەن و رووداو، شوێن و کات، هونەرمەندانە مۆنتاژ کراوە و لە یەکەیەکی یەکپارچەیی هونەریدا، کە دەقی (عەشقی هاجەرە)یە، یەکانگیر بوون و بەڕاستی شایستەی خوێندنەوەیە، هێڤیدارم خوێنەرانی بەڕێز ئەم نووسینەی بەندە بە ئەڵتەرناتیڤی خوێندنەوەی دەقەکە نەزانن و خۆیان لە لەزەتی خوێندنەوەی مەحرووم نەکەن، دڵنیام هەنگێ وەکو ئێستای من سپاسی گوتیار و نووسەری دەقەکە، برای شاعیرمان (ئیدریس عەلی)دەکەن.